

طراوت تکرار

بررسی تاثیر شاعران سبک عراقی

«عراقی و حافظ»

بر دو شاعر دوره بازگشت

«فروغی و هاتف»

دکتر مهدی احمدی

سرشناسه	احمدی، مهدی، ۱۳۴۶ فروردین -
عنوان و نام پدیدآور	طراوت تکرار: بررسی تأثیر شاعران سبک عراقی "عراقی و حافظ" بر دو شاعر دوره بازگشت "فروغی و هاتف" / مهدی احمدی.
مشخصات نشر	قزوین: سایه گستر؛ مهرگان دانش، ۱۳۹۳.
مشخصات ظاهری	۳۴۰ ص.
شابک	۹۷۸-۶۰۰-۳۷۴-۲۴۳-۷
وضعیت فهرست نویسی	فیا
عنوان دیگر	بررسی تأثیر شاعران سبک عراقی "عراقی و حافظ" بر دو شاعر دوره بازگشت "فروغی و هاتف".
موضوع	حافظ، شمس‌الدین محمد، - ۷۹۲ق. -- نائیر -- فروغی، عباس‌بن موسی
موضوع	حافظ، شمس‌الدین محمد، - ۷۹۲ق. -- نائیر -- هاتف اصفهانی، احمد
موضوع	شعر فارسی -- قرن ۷ق. -- تاریخ و نقد
موضوع	شعر فارسی -- قرن ۸ق. -- تاریخ و نقد
موضوع	شعر فارسی -- قرن ۱۲-۱۳ق. -- تاریخ و نقد
موضوع	عرقان در ادبیات
رده بندی کنگره	PIR۵۴۳۷ ۱۳۹۳ الف۲/ت۲
رده بندی دیویی	۲۲/۱۵۸
شماره کتابشناسی ملی	۳۷۵/۶۲۰

آدرس: قزوین، چهارراه نادری، جنب داروخانه قانون، پلاک ۳۱۰، طبقه ۲ ☎ ۰۲۸-۳۲۲۲۹۵۸۸-۳۲۲۲۵۳۰۵

طراوت تکرار، بررسی تأثیر شاعران سبک عراقی «عراقی و حافظ»

بر دو شاعر دوره بازگشت «فروغی و هاتف»

- نویسنده: دکتر مهدی احمدی
- ویراستار: قوام الدین خرمشاهی
- صفحه‌آرا: انسیه بخارایی
- طراح جلد: حمید نصرت آقایی
- ناشر: سایه گستر - ناشر همکار: مهرگان دانش
- نوبت چاپ: اول - ۱۳۹۴
- شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه
- قیمت: ۱۸/۵۰۰ تومان
- لیتوگرافی، چاپ و صحافی: عمران
- شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۳۷۴-۲۴۳-۷

فهرست مطالب

پیشگفتار	۱۳
----------------	----

فصل اول: مقدمه‌ای در باب عرفان

عرفان مفهومی تعریف گریز	۲۰
جنبه‌های نظری عرفان	۲۴
جنبه‌های عملی عرفان	۲۶
طریقت و عمل	۲۸
ویژگی‌های پیر در طریقت	۲۹
وظایف صوفی	۳۱
ریشه‌ی تصوف اسلامی در ایران	۳۳
زمینه‌های شکل‌گیری و رشد عرفان و تصوف در ایران	۳۵
تجلی عرفان در شعر فارسی	۳۶
احوال و آثار چهار شاعر (عراقی، حافظ، هاتف، فروغی)	۴۲
الف - عراقی	۴۲
عرفان عراقی	۴۴
آثار عراقی	۴۵
بازتاب عرفان عراقی	۵۳
ب - حافظ	۵۵
عرفان در شعر حافظ	۶۱
ج - هاتف اصفهانی	۶۷
شعر هاتف	۶۸
د - فروغی بسطامی	۷۲
سبک شعری فروغی	۷۳

فصل دوم: عرفان در دوره‌های مورد مطالعه

نگاهی اجمالی به وضعیت عرفان پیش از قرن هفتم.....	۷۸
فخرالدین عراقی و عرفان در قرن هفتم.....	۸۳
فخرالدین عراقی در دوره زبان نمادین.....	۱۰۹
وضعیت تصوف از عراقی تا حافظ.....	۱۱۸
خلاصه ای از وضعیت تصوف از پایان سبک عراقی تا دوره ی بازگشت.....	۱۵۲
عرفان در دوره ی بازگشت ادبی.....	۱۵۳
عرفان در شعر فروغی بسطامی.....	۱۵۸
نمای کلی عرفان در شعر هاتف اصفهانی.....	۱۶۱

فصل سوم: شناخت و تحلیل مفاهیم عارفانه در غزلیات هاتف و فروغی

۱- معرفت شناسی.....	۱۶۶
عقل.....	۱۶۹
دل.....	۱۷۵
نفس.....	۱۷۸
روح.....	۱۸۳
۲- هستی شناسی	
وحدت وجود.....	۱۸۶
تاریخچه وحدت وجود.....	۱۸۷
وحدت وجود در دستگاه بینش فلسفی.....	۱۹۰
دیدگاه مکاتب گوناگون درباره ی وحدت وجود.....	۱۹۱
دیدگاه مکاتب مشایی: نظریه ی کثرت متباین.....	۱۹۱
دیدگاه حکمت متعالیه: نظریه تشکیک خاص.....	۱۹۲
دیدگاه عرفانی: وحدت وجود و کثرت نمود.....	۱۹۳
انسان کامل.....	۱۹۸

۳- بررسی رموز و اصطلاحات عارفانه در غزلیات: عراقی، حافظ، هاتف، فروغی

۲۰۳	استغنا
۲۰۶	پیر
۲۱۲	عشق
۲۲۰	تقابل عشق با عقل در عرفان
۲۲۱	جام می / می / باده / شراب / مستی
۲۲۶	رابطه ی جام می و جام جم
۲۲۹	می و عشق
۲۳۰	صبر
۲۳۴	رضا
۲۳۷	طلب
۲۳۸	فقر
۲۴۱	فنا و بقا
۲۴۵	غیبت و حضور
۲۴۷	انس و هیبت
۲۴۸	وجد
۲۴۹	ورع و زهد
۲۵۳	خوف و رجا
۲۵۶	قبض و بسط
۲۵۸	شوق
۲۶۰	جمع و تفرقه
۲۶۲	تجلی
۲۶۷	مشاهده

۲۶۹.....	یقین
۲۷۱.....	وقت
۲۷۳.....	جبر و اختیار
۲۷۹.....	سمع
۲۸۲.....	حجاب
۲۸۴.....	خرابات
۲۸۸.....	زلف / کفر و ایمان

فصل چهارم: بحث در تکمیل فصل سوم و نتیجه گیری

۲۹۸.....	کاربرد مفاهیم ظاهری و محسوس در خدمت زبان عرفان
۲۹۸.....	چشم
۳۰۴.....	لب
۳۰۵.....	ابرو
۳۰۶.....	زنخدان
۳۰۷.....	خال
۳۱۰.....	کرشمه
۳۱۴.....	شکستن عادت برای بیان حقیقت
۳۲۴.....	سخن آخر
۳۲۶.....	فهرست منابع

مقدمه

حکیم سخن در زبان آفرین

به نام خداوند جان آفرین

عمده‌ترین قالب شعر فارسی غزل است که اوج آغازین یا نخستین اوج آن در شعر رودکی است. سپس سنایی در قرن پنجم آن را تکامل بیشتری می‌بخشد. عطار در قرن ششم، مولانا و سعدی در قرن هفتم و حافظ در قرن هشتم آن را به کمال می‌رسانند. البته دهها شاعر دیگر هم در نهضت کمال‌یابی غزل می‌کوشند و سبک‌های چندگانه‌ای پدیدار می‌شود که نخستین آنها خراسانی و دومین آنها سبک عراقی است. و پس از حافظ مکتب بینایی به نام وقوع به معنای واقع یا واقعه‌گویی، و پس از آن، سبکی که گاه اصفهانی و بیشتر هندی نامیده می‌شود، پدید می‌آید. پدران معنوی این سبک بزرگانی چون نظامی، خاقانی و بیش از همه حافظ است.

سبک هندی سبکی عامه‌پسند است و به جای فخامت و بلاغت، تجربه‌های روزمره و مضمون‌سازی از زندگی عادی و مردمی در آن موج می‌زند. این سبک بزرگانی چون عرفی، صائب، نظیری نیشابوری، کلیم کاشانی یا همدانی و حزین لاهیجی و صدها تن دیگر داشته است. سبک هندی، هم تازگی داشت و هم مردم‌پسندی، و در استقلال ابیات که نمونه‌های بسیاری در شعر حافظ دارد، به راه افراط می‌رود و به تک بیت سرایی می‌افتد. در اغلب مواقع بیشتر نظم است تا شعر. در سبک هندی که گویندگان اغلب از پیشه‌وران و عامه مردم‌اند و دانش ادبی پیش‌رفته‌ای ندارند، شعر بیشتر با تکنیک و صنعتگری ساخته می‌شود به جای آنکه با طبع و قریحه و شور و عاطفه سروده شود.

ناگفته نماند که در تذکرها تعداد شاعران سبک هندی، یعنی کسانی که به نام و شهرتی هم رسیده بودند، چند هزار نفر است (تا ده هزار نفر هم گفته‌اند).

پس از دو قرن سلطه سبک هندی سکوتی پیش می‌آید که شاید یک قرن هم دوام داشته باشد، و در این دوران شاعران برجسته‌ای پدید نمی‌آیند. در قرن دوازدهم و سیزدهم و بویژه در اوایل و اواسط عهد قاجار شاعران بر سبک هندی می‌شورند و می‌گویند فصاحت و بلاغت و طراوت شعر از بین رفته، تکلف و نظم‌آرایی جای صرافت طبع را گرفته است. در نشر هم ساده‌نویسی، ترک سجع و جناس و کلاً صنایع ادبی رایج می‌شود.

هاتف با مایه‌های عرفانی و فروغی بسطامی با گرایش‌های غنایی و عاشقانه، با همراهی و همسخنی با شاعران بزرگ دیگر نهضتی را آغاز می‌کنند که «بازگشت»، یعنی بازگشتن به سبک‌های قدما، خصوصاً خراسانی و عراقی، نام دارد.

در این سبک از پیچیده‌گویی و مضمون‌تراشی‌های سبک هندی خبری نیست و به جای آن نوعی حلاوت است که یادآور شعر مولانا، عراقی، سعدی و حافظ است، و سهولت بیان جای صنعت‌زدگی را می‌گیرد.

واقعیت مهمی که دربارهٔ مکتب یا سبک بازگشت دیده می‌شود این است که می‌خواهند - اما چندان هم که می‌خواهند نمی‌توانند که سبک عراقی، سعدی و حافظ را احیا کنند. اگرچه در میان آنان شاعران برجسته‌ای مانند سروش (در بازگشت به سبک خراسانی) و قاتنی و هاتف و فروغی و شاید بیش از ده شاعر دیگر وجود دارد. با وجود این، تعداد شاعران بازگشت‌گرا که پایگان هنری والایی داشته باشند چندان زیاد نیست ولی همه در اعراض به پیچاپیچی سبک هندی و رویکردشان به شاعران پیش از آن سبک، مقبول طبع مردم واقع می‌شوند.

واقعیت دیگر، این است که اگر فقط دیوان فروغی بسطامی را مطالعه کنیم، این نظر را که «بازگشت» ناگهانی یا از سر عجز بوده و یا یکسره تکرار و تقلید است منصفانه نخواهیم دید. و می‌بینیم برخی مضمون‌ها، با وجود شباهت‌هایی در ظاهر، در معنا نامک‌رند و با طراوت تکرار می‌گردند.

جناب دکتر مهدی احمدی در این کتاب با تحقیق و پژوهش به این واقعیت، یعنی «طراوت تکرار»، پرداخته‌اند و با ذکر شواهد کافی نشان داده‌اند که فروغی و هاتف حرف‌های گفتنی هم دارند.

بهاء‌الدین خرمشاهی

فروردین ۱۳۹۴